

אחא,

סקרנות היא יצר מולד שעומד בבסיס היכולת האנושית לגלות, לחקור ולהתפתח. איך מתבטאת הסקרנות אצל תינוקות ופעוטות, וכיצד נוכל לעזור להם לגלות את העולם בלי לפגוע בעצמם? פרק בסדרה על מונחים פסיכולוגיים ומשמעותם לגידול ילדים

מאת: גלית לוי צילומים: עידית וסרמן

ואלה תולדות הסקרנות: בראשית הייתה חוה סקרנית לגלות מה יש בו בפרי עץ הדעת. היא טעמה, נתנה לאדם לטעום, והסוף הרי ידוע. העולם העתיק מספר על סקרנותה של פנדורה – אישה יפה, שזיאוס, מלך האלים, צייד בתיבה מסתורית שאסור לפותחה. פנדורה, כמו חווה, גם היא הייתה סקרנית לדעת, ובבת אחת השתחררו לעולם כל הרוע והסבל שהיו כלואים בתיבה. שני הסיפורים המכוננים האלה, מצביעים על כך שהסקרנות היא תכונה משותפת לבני המין האנושי ולא רק לבנות חווה, ונתפסת היום דווקא כאחת התכונות האנושיות היפות ביותר: היא הכלי המניע אותנו לגלות וללמוד. נדמה כי מאז חווה ופנדורה, ממשיכים בני האדם להסתקרן, הן לגבי מה שאסור והן לגבי מה שנותר. הסקרנות, אומרת הפסיכולוגית רוני פרישוף, היא קודם כל יצר מולד: היצר לגלות, להבין, ללמוד ולהתפתח. כשחושבים על זה, נדמה שגילויי סקרנות מופיעים יחד עם פקידת העיניים, עם הטעימה הראשונה מהשד. לתינוק יש מוטיבציה גדולה ומשיכה לדגמים של פנים, לצלילי מוזיקה ועוד. בניסויים שונים שנערכו בתינוקות רכים, נראה כי הם מגיבים במהירות לכל גירוי חדש, הן של תמונה והן של צליל. יחד עם זה, כשהגירוי חוזר על עצמו, הם מתחילים לגלות סימני שעמום ו"מתעוררים" מחדש בתגובה לגירוי שונה, כמו תמונה חדשה או צליל חדש. פרישוף אומרת שתינוקות מעדיפים גירויים מורכבים עד גבול מסוים. "הם נמשכים לפרצופים אנושיים, לצלילים, ובעיקר לשילוב ביניהם, ומסתקרנים מאוד בנוגע לכך. הסקרנות מניעה אותם החל מהרגע הראשון להיוולדם".

דחף הסקרנות

אבי הפסיכואנליזה, זיגמונד פרויד, התייחס אל התינוק כיצור מיני שמונע על ידי אוסף של דחפים: הדחף האוראלי, האנאלי והאדיפלי. מבחינת פרויד, הסקרנות היא נגזרת של הרצון לספק את הריוש המיני. בשלב האוראלי הסקרנות החושית

פרישוף:
"הפעוט מגלה
סקרנות למצב
הרגשי של
הסובבים -
האם הם
כועסים,
שמחים או
עצובים. ילד
שמסתקרן
ונענה, הופך
להיות מבוגר
שיש לו יחסים
בין אישיים
מלאים ופוריים
יותר"

הוא לטעום כל דבר. בשלב האנאלי הסקרנות היא לגבי הצרכים ועשיית הצרכים, ובשלב האדיפלי הסקרנות מופנית ליחסים בין ההורים ומתרכזת ב"מה הם עושים שם בלילה, בחושך" מאוחר יותר, בסביבות גיל שש, שלב החביון על פי פרויד, כל היצרים נרגעים ועוברים סובלימציה, ואת מקומם מחליפה הסקרנות האינטלקטואלית. הילד מחליף את העיסוק ביצרים בפעילויות חשיבה ומבקש ללמוד ולדעת. כלומר, הסקרנות הראשונית היא לגבי מה שלא ידוע על העולם, ובהמשך לגבי הדברים הנסתרים מהעין וגם אלה האסורים.
לפי התיאוריה הקוגניטיבית של הפסיכולוג ז'אן פול פיאז'ה, הילד נולד עם תאוה ותשוקה ללמידה, ומרגע לידתו הוא חוקר באופן אינטואיטיבי את העולם בניסיון להפיק חוקים וכללים. גם כאן הסקרנות מניעה את הלמידה. "המשחק", מסבירה פרישוף, "הוא אחת הדרכים הראשונות לגילוי: כשדוחפים מכונית צעצוע, לומדים על תנועה במרחב. כשמשחקים בפלסטלינה, לומדים על חוק שימור המסה וכיוצא בזה".
פרישוף, בהשפעת תורת יחסי האובייקט של וויניקוט ומרגרט מלר, מציעה לחשוב על הסקרנות שמגלים ילדים בנוגע לבני אדם והקשר איתם. "קודם כל קיים הקשר בין התינוק לאמו. גילוי הסקרנות הראשונים של התינוק הם ביחס למטפל העיקרי שלו: הסקרנות לגבי המבנה הפיזי של האם, מגע השיער שלה והפנים.

לסקרנות של הילדים. זה יעשיר אותנו, כיוון שניתן ללמוד הרבה מסקרנותם".

פרישוף מתייחסת לתופעות של רכילות או פירוק חפצים: "ברכילות, למשל, יש המון סקרנות. גם פירוק של מכשירים שונים נובע מסקרנות ולא מיצר הרס, כמו שהורים רבים נוטים לחשוב על ילדיהם. להגיד על הילד שהוא נזק או הורס כל דבר, זה משגה שעלול להשפיע לרעה על הדימוי העצמי שלו".

הסקרנות לגבי מצבים רגשיים ויחסים בין אישיים היא אחד הכלים החשובים ביותר ללמוד ולהבין את יסודות היחסים עם אנשים אחרים. "כשילד שואל את אמא אם היא עצובה, צריך להתייחס לזה בצורה רגישה. לא להגיד: 'מה פתאום, אני לא עצובה', ולבטל את האמירה. תגובה כזו עלולה לערער את הביטחון של הילד בחושי. ככל שיצבור תשובות מטייחות, תדוכא הסקרנות שלו".

משחק הסקרנות

פרישוף חוזרת ומסבירה שמשחק הוא אחד הכלים החשובים, וכדאי להתנסות בסקרנות ולהשתמש בה כהזדמנות ללמידה ולהתפתחות בכל הנוגע לחוקים הפיסקליים של העולם, לחוקי התנהגות בין אנשים וליחסים בתוך המשפחה ומחוצה לה. "וויניקוט טען שהצורך לשחק נמצא בתשתית הבריאות הנפשית של כל ילד. מתוך המשחק מתפתחים הדמיון, ההומור וכי. המשחק מאפשר את הגילוי ואת החדווה שבגילוי:

'מה יש בתוך הקופסה', 'מה יקרה אם אלחץ על הכפתור הזה', 'איך אחיה בתפקיד אבא או אמא'".

האם יש ילדים סקרנים יותר וילדים סקרנים פחות?

"לא בהכרח. בסופו של דבר, כל סקרנות זקוקה לעידוד. כשהסביבה לא מעודדת סקרנות, הדחף הזה יכול לגווע. הסקרנות קיימת אצל כולם, אבל היא מתועלת לתחומים שונים: יש ילדים שישתקרו לנוכח מגדל של קוביות, ויש ילדים שישתקרו יותר לגבי היחסים בין אנשים". פרישוף מוסיפה שהסקרנות דורשת אנרגיות נפשיות פנויות, ויחסים טובים עם ההורים. "כשהילד עסוק בלרצות את ההורים ולדאוג שיאהבו אותו, יישאר לו מעט אנרגיות לצאת ולגלות את העולם".

כיצד מעודדים סקרנות, האם רק על ידי משחקים שונים?

"משחק וצעצוע הם רק דרך אחת לעודד סקרנות. בהחלט חשוב להציע לתינוק גירויים שונים הפונים אל החושים שלו: גירויים צליליים, גירויים של חוש המישוש, צעצועים מחומרים שונים, צעצועים שמשיעים קולות, ואחרים שלא, חשיפה לחומרים וכלים שונים מהסביבה הביתית. למעשה, כמעט כל דבר יכול לגרות את סקרנותו של התינוק". פרישוף מציעה לא להגביל את תחומי העניין שאנחנו מציעים לילדים: "חשוב להציע להם צעצועים שונים, לא רק כאלה שמבחינה מסורתית משויכים לבני המין האחד. כלומר, להציע גם לבנים וגם לבנות בובות

התינוק חוקר אותם בידיו הקטנות, בעיניו ובפיו, ובהמשך מגלה סקרנות למצבם הרגשי של הסובבים: האם הם כועסים, שמחים או עצובים. ילד שסקרנותו מטופחת ונענית, הופך להיות מבוגר שיש לו יחסים בין אישיים מלאים ופוריים יותר".

כלומר, בצד הסקרנות הראשונה המתבטאת בחוש הטעם והשמיעה,

קיימת גם סקרנות כלפי הסביבה האנושית?

"בהחלט כן. זו סקרנות שמחייבת היענות. במחקר שנעשה בשנות השישים בבית יתומים שבו שהו תינוקות, סיפקו להם את כל הצרכים: שינה, מזון וניקיון, אבל הטיפול בהם נעדר גירוי מכל סוג שהוא: גירוי אנושי או גירוי בעזרת צעצועים. התינוקות פשוט מתו. מסקנתו של החוקר, ספיץ, הייתה שהיצור האנושי זקוק לגירויים מסוגים שונים, וטיפול המתמקד רק במילוי הצרכים אינו מספיק. הסקרנות חיונית לקיום החיים".

פרישוף אומרת שאנחנו, המבוגרים, עברנו שנים של דיכוי על ידי מערכת חינוך נוקשה והורים מגוננים או שמרנים, ואנו עלולים להעביר מסרים דומים לילדים שלנו. "למרות שאנחנו יודעים שהסקרנות היא יצר חיובי שיש לטפחו, התרגלנו לחשוב או להגיב עליה כאילו הייתה משהו שלילי, כחטטנות או כהרסנות, בהתאם להקשר. אנחנו צריכים לשנות את הגישה שלנו לנושא ולהיפתח

פרישוף: "התפקיד" שלנו כהורים הוא לאפשר לילדים לחקור בסביבה בטוחה, ובכל מקרה שהילד מסכן את עצמו, לא להרשות את זה בשם "הסקרנות"

ומכוניות, בלי להעמיד בפניהם את הבחירה. לאפשר סביבה מגורה מכל התחומים ומכל הסוגים. משחקים מחומרים שונים, חפצי בית וחומרים מהטבע: עלים, ענפים, אבנים וחול.

האם עודף גירויים לא עלול לחסום סקרנות?

"כאן המקום של כל הורה להקשיב לילד שלו ולראות מתי הוא מתעייף, מתי אינו מרוכז, ומתי הוא מבולבל מכל הצעצועים שעל השטיח". פרישוף מוסיפה שהתייחסות לסקרנות של ילדים באיסורים והסברים אינסופיים, שמטרתם למנוע נזק והרס, עלולים לחבל במוטיבציה שלהם לבדוק. חשוב לגלות הבנה לצורך הזה של ילדים. לשמור על הגבולות בנוגע למה שיכול להתקלקל, אבל לתת מענה ליצר הסקרנות.

הסקרנות הרגה את החתול

ברור שאנחנו אמורים להתלהב מיצר הסקרנות של ילדינו, ולאפשר להם לבדוק ולהתנסות. אלא שלעיתים קרובות הם רוצים לבדוק ומנסים דברים שלדעתנו הם מסוכנים ועלולים להזיק.

פרישוף: "התפקיד שלנו כהורים הוא לאפשר לילדים לחקור בסביבה בטוחה, ובכל מקרה שהילד מסכן את עצמו, לא להרשות את זה בשם הסקרנות". חשוב שהתגובה שלנו לניסיונות של הפעוט, תכבד את הצורך לחקור במציאות תחליפים: אם הוא סקרן לגבי המספריים, אפשר להציע מספרים שאינם חדים. חשוב לתת לילד לגיטימציה לחקור, אבל להצביע בפניו גם על המקומות המסוכנים.

חלק מהמחקר של הילד, מוסיפה פרישוף, נובע גם מהסקרנות: "איד

אמא תגיב להתנהגות שלי, האם היא תכעס". בדאי להשתדל לא להעביר לילדים מסר של כעס על גילויי הסקרנות, כדי שלא ייווצר אצלם הרעש שהסקרנות היא שלילית.

האם יש תגובות של הורים שיכולות לדכא סקרנות?

"כן. כל גילוי תוקפני על ניסיון של הילד לבדוק, עלול לגרום לו לסגת. צריך לזכור שילדים צריכים להיות פנויים לכך. אם הם עסוקים בלרצות את ההורים ולהיות כל הזמן ממושמעים וטובים ומפחדים לטעות, הם יימנעו מכך. בגיל מאוחר יותר, בבית הספר, כשילדים עסוקים כל הזמן בלשרוד מבחינת המשמעת, לעמוד בצמנות המטלות הגדולה והיחסים עם המורה, יישאר להם מעט זמן לגילויי סקרנות.

"גם תגובות כמו 'כשתגדל, תבין', או ניסיונות התחמקות משאלות בכל הנוגע ליחסי מין ושאלות בנוגע לאיך באים ילדים לעולם, נותנים לילד תחושה שהסקרנות אינה לגיטימית. וכשאנחנו מגיבים בקוצר רוח לשלב שאלות ה'למה', נחסם אפיק הסקרנות. ילדים בשלב הזה מנסים להגיע לשורש הדברים, וממקומנו, כהורים, עלינו לעודד את הסקרנות ולהגיב באמפתיה גדולה לגילויים כאלה".

ובכל זאת, לא כל דבר אנחנו יודעים להסביר.

"עידוד הסקרנות לא נובע מן העובדה שאיננו יודעים לתת תשובה לכל שאלה. להפך: תגובות מדכאות הן כאלה שבהן ההורה מתנהג כאילו הוא יודע הכל, והילד קטן ולא יודע. התנהגות כזו תלמד את הילד שלא כדאי לו לשאול. כדאי להשתתף בפעילות החקר של הילד. לקרוא יחד אתו. להגיד לו: 'אני לא יודע, בוא נבדוק ביחד'".

גילויי סקרנות המאפיינים כל שלב התפתחותי וכיצד לא להגיב עליהם

הסקרנות בשלב הזה מופנית ליחסים בין ההורים, סקרנות מינית בנוגע להבדלים בין המינים וכיצד נולדים תינוקות. פרישוף: "חשוב מאוד לענות על השאלות שילדים שואלים, לספק להם אינפורמציה עניינית בהתאם לגילם וליכולת ההבנה שלהם, ולא לענות להם 'כתשגדלו, תבינו', או להתייחס לנושא כבושה, איסור או אשמה".

שלב החביון, בסביבות גיל שש – "הסקרנות מופנית לקריאה וכתביה. לכן, חשוב להתאים את התגובה לילדים. מצד אחד, לא להגיד להם: 'תחכו עד שתלכו לבית הספר', מצד שני, לא לדחוף אותם להתעניין בזה בעל כורחם. בשלב הזה סקרנותם מתמקדת בנושאים מסוימים. הם צריכים למצוא את דרכם כדי ללמוד ולענות על הסקרנות, לגלות בעצמם איך חיים בעולם שבו קוראים וכותבים".

מסעיר, ותחושה שהוא יכול לעשות הכל לבד. פרישוף: "הטעות היא שמתוך הגנת יתר שמא הפעוט ייפול או ייפצע, אנחנו מונעים ממנו את החידוה שבגילוי. שומרים עליו קרוב מדי, ולא נותנים לו ליהנות מהתחושה הכל יכולה, כשאנחנו כל הזמן מזוהרים אותו: 'שים לב שלא תיפול'".

בשלב האנאלי, בסביבות גיל שנתיים – הילד מגלה סקרנות רבה לגבי עשיית הצרכים טיבם ומרקמם, לגבי פעילות הגוף, מערכת העיכול וההפרשות. "הילדים רואים את הצרכים שלהם כיצירה ומעניקים להם שמות. הם רוצים לגעת בזה. זה המקום לשרטט את הגבולות שמתיאמים לכל משפחה, מצד אחד, ולאפשר להם למלא את יצר הסקרנות, מצד שני".

השלב האדיפלי מתרחש בין גיל שלוש לשש שנים –

בשלב האוראלי – התינוק מכניס כל דבר לפיו. פרישוף: "הפה הוא איבר רגיש מאוד המספק אינפורמציה רבה על החומרים השונים. כל עוד לא מדובר במשהו מסוכן, כמו חפצים קטנים שעלולים לגרום לחנק, כדאי לאפשר לילד להתנסות. ואם הוא טועם גם מעט חול, זה בסדר. העיקר לא להבהיל כל הזמן בנבואות זעם על מה שעלול לקרות, ולהבין שהטעימה היא חלק מגילויי תכונות החומר. כדאי לא לסתום את הערוץ המרכזי שמגלה לו את העולם. כך גם לגבי סוגי מאכלים שונים: אם הילד מגלה התעניינות וסקרנות, כדאי לתת לו לטעום, ולא להשאיר לו רק את האוכל המרוסק והתפל".

בסביבות גיל שנה – הילד לומד ללכת וחוקר את המרחב. בשלב הזה יש לילד תחושה שהוא כל יכול, שכן שדה הראייה שלו מתרחב. זו תקופה של גילוי